

УДК 378.016:785

Максим Лук'янчиков

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ВИКОНАВСЬКОЇ ІНТОНАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Система освіти в Україні потребує обґрунтування ряду важливих принципів, які мають скласти основу формування нового професійного мислення педагога, діяльність якого фактично визначає інтелектуальний, естетичний, етичний розвиток майбутнього покоління [11]. У зв'язку з цим актуальною є проблема вдосконалення професійної підготовки вчителя музики, яка характеризується не лише його предметною і методичною компетентністю, а й умінням формувати у школярів музичний смак, виховувати естетичні почуття та переживання, розвивати кругозір [14, с. 121].

Розв'язання цих завдань вимагає від педагога-музиканта здійснювати активну просвітницьку діяльність і популяризувати класичну музику. Це можливо за умов опанування майбутнім учителем музики не лише техніки, а й виразності виконання; попереднього осмислення авторського задуму музичного твору; оволодіння важливими професійними навичками і вміннями, як-от: швидко та якісно опрацьовувати нотний текст з аркуша, використовуючи ескізний метод; професійно виконувати твори перед слухачами; за допомогою виконавських інтонацій розкривати художню ідею музичного образу тощо. Усі ці компоненти мають самостійні якісні характеристики, функціонують не ізольовано, а знаходяться у взаємозв'язку, складаючи єдність системи професійної підготовки майбутнього вчителя музики [14, с. 26].

У цьому аспекті досліджуваної проблеми ми вважаємо, що майбутній учитель музики має навчитися організовувати музично-педагогічну діяльність у різних напрямках: навчальному, виховному, просвітницькому, виконавському тощо. Серед цих напрямів важливим, на думку педагогів-музикантів і музикознавців, є виконавський. Як стверджує О. Апраксіна, цікава розповідь про музику не замінить її живого звучання; навіть прекрасний музичний твір не здійснить морально-естетичного впливу на слухачів, якщо він недостатньо добре вивчений, виконується неохайно, фальшиво, неприродно [2, с. 138]. Саме від уміння педагогом-музикантом створювати та професійно виконувати різноманітні музичні інтонації залежатиме повноцінне

відтворення художньої ідеї композитора, збагачення виконавської інтерпретації музичного твору емоційно-образним змістом.

Сьогодні проблема вдосконалення музично-педагогічних умов формування виконавської інтонаційної культури студентів у процесі інструментальної підготовки знайшла своє відображення в дослідженнях різних галузей науки: філософії, педагогіки, мистецтвознавства, культурології, психології. Так, обґрунтовано постулати загальної музично-виконавської культури інструменталістів (І. Анненкова, О. Апраксіна, Н. Ветлугіна, А. Ігламова, О. Назарова та ін.); розроблено вимоги цілісності професійної підготовки майбутнього педагога-музиканта (Л. Гусейнова, Б. Міліч, О. Ростовський та ін.); висвітлено теоретичні та практичні основи формування виконавської майстерності музикантів-інструменталістів (К. Мартінсен, В. Муцмахер, Г. Нейгауз, С. Савшинський, Г. Ципін та ін.); розкрито методику запам'ятовування музичних творів і їх сценічної інтерпретації (Т. Сирятська, Д. Юник та ін.); визначено інтонаційну структуру музичної мови (Б. Асаф'єв, Т. Веркіна, Л. Мазель, А. Малінковська, А. Сохор та ін.).

Процес підготовки майбутнього вчителя музики до професійної діяльності знайшов відображення в наукових теоріях і дослідженнях вітчизняних науковців (Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.). Проте аналіз музикознавчої, методологічної та методичної літератури свідчить про необхідність подальшого вивчення аспектів проблеми музично-педагогічних умов формування виконавської інтонаційної культури майбутнього вчителя музики у процесі інструментальної підготовки.

Мета статті полягає у висвітленні проблеми професійного розвитку майбутнього вчителя музики у сфері інструментального (фортепіанного) виконавства та розкритті сутності поняття “виконавська інтонаційна культура”.

Аналіз наукових праць музикознавців та педагогів-музикантів (О. Гармаш, О. Назарова, Г. Падалка, Г. Панкевич, О. Рудницька, А. Сохор, Л. Хлебнікова, Д. Юник та ін.) свідчить про те, що розвиток професійної культури майбутнього вчителя музики є багатограним суб'єктивним процесом, який формується з позицій цілісного професійного розвитку, сприяє акумулюванню системи спеціальних теоретичних знань студента-музиканта, набутих практичних умінь і його особистісних і фахових якостей. На думку дослідника Г. Панкевич, одним із першочергових завдань професійної підготовки майбутнього вчителя музики є оволодіння усіма складовими музичного твору (засоби виразності, жанрові особливості, характер, формоутворюючі компоненти, техніка виконання тощо), що фокусуються в художньому образі [15, с. 94].

Професія майбутнього вчителя музики пов'язана з практичною діяльністю, що передбачає опанування педагогом нових музичних творів та їх виконання, опрацювання з дітьми навичок співу та гри на музичних інструментах, слухання музики тощо. Однак ці види діяльності не повинні зводитися лише до теоретичного ознайомлення. Проблема розкриття усієї краси музики, донесення її до школярів у процесі безпосереднього якісного виконання музичних творів педагогом – одна з найбільш складних через суб'єктивність і багатовимірність цього виду професійної діяльності, та, незважаючи на велику кількість матеріалів, що висвітлюють цю проблему, вона й до сьогодні ще мало досліджена. Для школярів музика, її інтерпретація та сам виконавець поєднуються в одному цілісному враженні. Тому виконавська діяльність учителя повинна здійснювати глибокий естетичний вплив на слухачів, викликати в них відповідні емоції, формувати музичний смак. Ось чому так важливо володіти не лише теоретичними знаннями про музику, а й виконавською інтонаційною культурою, щоб повноцінно передавати характер музики та її емоційний зміст, створювати музичні образи, збагачуючи їх звуковими барвами, відтінками тощо [14, с. 26-27].

Для розуміння поняття “виконавська інтонаційна культура” доцільно проаналізувати такі загальні поняття, як “культура” і “музична культура”. У сучасній культурології вже здійснено достатньо глибокий аналіз поняття “культура”. Як зазначають дослідники (П. Гуревич, А. Кармін, А. Флієр та ін.), вона вбирає в себе доміанти або ознаки якоїсь галузі людської діяльності, що пов'язані з самовираженням індивідуума або групи людей. У “Філософському енциклопедичному словнику” (Москва, 1989) поняття “культура” визначається як специфічний спосіб організації та розвитку людської життєдіяльності, який реалізується у продуктах матеріальної та духовної праці, в системі соціальних норм і установок, духовних цінностях, у сукупності відносин людей до природи, між собою та до себе самих.

Культура також характеризує особливості свідомості, поведінки та діяльності людей у визначених сферах суспільного життя. Вона включає в себе не лише предметні та інші результати діяльності, а й суб'єктивні людські сили і здібності, які в ній реалізуються (світогляд, знання та вміння, трудові та професійні навички, рівень інтелектуального, естетичного та морального розвитку). У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” (Київ, 2004) зазначено, що поняття “культура” означає: по-перше, сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством впродовж його історії; рівень розвитку суспільства та певну епоху; те, що створюється для задоволення духовних потреб лю-

дини. По-друге, освіченість, вихованість. По-третє, рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності.

Отже, аналіз визначень поняття “культура” дає підстави стверджувати, що однією з її складових є музична культура, яка вбирає й охоплює в собі весь розвиток людства у сфері музичної діяльності та існує у виконавському мистецтві, у самобутній та оригінальній творчості композиторів, національних традиціях. Однією з таких традицій є збереження фортепіанного виконавства, яке не стоїть на місці в сучасній динамічній соціокультурній ситуації, а знаходиться в постійному розвитку.

Музична культура характеризується музикознавцями (Б. Асаф'єв, Л. Мазель, Є. Назайкінський, Г. Ципін та ін.), музикантами-виконавцями (І. Браудо, М. Лонг, Г. Нейгауз, П. Серебряков та ін.), педагогами (О. Апраксіна, А. Болгарський, Г. Падалка, Г. Панкевич, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.) як носій духовних цінностей, як художня форма мислення, діалектична єдність процесів творчості, виконавства, сприйняття. Вона визначається як мова спілкування людей, тобто соціально значуще явище життя. Як зазначає Л. Гаккель, музична культура складається з того, щоб знати і зберегти її поняття та критерії, які склалися історично [5, с. 86]. Так, на думку сучасних науковців (І. Могилей, І. Мостова, Т. Назарова, Г. Падалка, Г. Панченко, О. Теплова, Д. Юник та ін.), це буде можливо за умов формування в майбутніх учителів професійно-педагогічної культури, творчої самореалізації, художнього світогляду, художньо-образного мислення, емоційної культури, педагогічно-виконавської майстерності.

Щоб зрозуміти, у чому полягає проблема формування виконавської інтонаційної культури, розглянемо сутність поняття “інтонація” (лат. *intone* – голосно промовляю). Інтонація вивчається в різних галузях науки. Так, у філології пропонується принцип класифікації інтонацій за виділенням таких її основних компонентів, як мелодика, наголоси, темпові та темброві характеристики мовлення й емоційність висловлювання [1]. Поняття “інтонація” в “Тлумачному словнику психологічних термінів” (Київ, 2007) трактується як звукові особливості мови: темп, тембр, наголос, паузи, що визначаються її змістом і емоційним змістом, характеризують її виразність. Виразальну роль інтонації у спілкуванні підкреслював О. Лосєв. Він зазначав, що істотними властивостями інтонаційної виразності є безпосередність та яскраве емоційне забарвлення мовлення, що ніякого звуку не існує без експресії [8, с. 21]. Дослідник зауважував, що особливою інтонацією відзначається кожен звук, склад та словосполучення, він розглядав інтонацію як властивість індивіда, тобто вона висту-

пає неодмінним компонентом людського мовлення, що особливо активно виявляє емоційно-виразну її сторону [8, с. 24]. Недаремно за інтонацією судять про щирість слів. Звідси видно, що саме інтонація, з якою вимовляються слова, виявляє їх суттєве значення.

Музичну інтонацію науковці характеризують як єдність таких взаємопов'язаних компонентів: мелодика, інтенсивність, тривалість, темп, тембр, проголошення, музична пауза тощо. Згідно з “Українським словником музичних термінів” “музична інтонація” визначається як поняття музичної науки, яке означає ядро (елемент) музичного образу, що у звуковій формі несе певний образно-емоційний зміст. Вона є елементарною художньою цілісністю, котра синтезує всі засоби виразності, які беруть участь у створенні даного звукового моменту. Бувають мелодичні, гармонічні, поліфонічні інтонації, інтонації-тембри, ритмо-інтонації і т. ін. [12]. Поняття “інтонація” в музиці досліджувалося багатьма музикознавцями, педагогами, виконавцями (Б. Асаф'єв, Т. Веркіна, Л. Гаккель, А. Ігламова, Ю. Кремльов, А. Малинковська, С. Назайкінський та ін.). Вони зазначають, що інтонація в музичному мистецтві є дуже важливим засобом формування музичного висловлювання, розкриття авторського задуму, передачі образно-емоційного змісту музичного твору. Таким чином, загальним у мовленні та музиці є спільність способу образного вираження стану внутрішнього світу людини через інтонацію, але їх відрізняє специфічність засобів передачі емоційно-образного змісту.

Теорію інтонації створив академік Б. Асаф'єв. В її основу він поклав цілісний підхід до музичного мистецтва. Музика в інтонаційній теорії видатного музикознавця вивчалась як образно-звукове відображення дійсності засобами голосового апарату людини або інструментарію [3; 4, с. 344]. Академік трактував поняття “інтонація” дуже широко та багатогранно: як інтервал і наспів, мелодичну фразу і мелодично усвідомлену гармонію. Він підкреслював, що інтонація може бути вокальною та інструментальною, сольною та ансамблевою, тобто вираженою в найрізноманітніших тембрах [4, с. 240].

Ю. Кремльов зазначає, що інтонація є основою музики, найбільшим її специфічним чинником. Вона досягає свого розквіту за допомогою логіки музичного мислення, розгортаючись у музичні форми. Тобто інтонація перетворюється в музику лише через осмислення художньої ідеї твору та через становлення музичного образу [7, с. 51-52].

Музикознавці (М. Арановський, Б. Асаф'єв, Г. Коган, А. Малинковська, А. Сохор, Г. Ципін та ін.) характеризують інтонацію з різних позицій, але їх об'єднує одне спільне – емоційність. Доведено, що великого

значення у процесі роботи над створенням характерної інтонації набуває формування у виконавців високої емоційності. Виховання емоційного ставлення у студентів до музичних творів, які вони вивчають, сприяє специфічному розвитку їх психічної діяльності (уваги, уяви, образної та логічної пам'яті, мови, мислення). Розкриття смислової напруги музичної думки можливе завдяки емоційно-ідейному вимовлянню звукових конструкцій. Процес утворення музичної інтонації більшість науковців трактує як систему музичних звуків, де кожний звук не просто викликає в нас певний відгук, але діє в системі інших звуків, між якими свідомість встановлює відповідні зв'язки [15, с. 25-26].

Як бачимо, даючи визначення поняття “інтонація”, музиканти-теоретики, педагоги йдуть за принципом руху від загального до окремого, розглядаючи його як більш ємне поняття, яке включає авторську художню ідею, образно-емоційний зміст твору та засоби музичної виразності [6].

Отже, інтонування – реалізація музики в широкому розумінні слова, це складний і цілісний процес творчого відтворення музичного матеріалу, який включає широкий спектр тісно пов'язаних питань щодо художнього виконання. Інтонування в піаністичній сфері виконавства не належить до теоретично оформлених чи емпірично встановлених понять. Видатні піаністи-виконавці та педагоги-музиканти (І. Браудо, О. Гольденвейзер, К. Ігумнов, Н. Любомудрова, Г. Нейгауз, П. Серебряков та ін.) використовують поняття “виконавське інтонування” як розкриття образного змісту та виявлення логіки розвитку мелодії через розподіл її на мотиви та фрази, динаміко-агогічне нюансування з підкресленням найбільш виразних, опорних тонів і зворотів, ладових тяжінь, альтерацій тощо.

Більш широкий смисл вкладає в поняття “виконавське інтонування” А. Малинковська, яка характеризує його як процес осмислено-виразної, у його спрямуванні на слухачське сприйняття, звукової реалізації музичного твору. Така реалізація складається з виявлення й оформлення зв'язків між елементами та сторонами музичної форми на всіх рівнях їх системної організації. Умовою цього процесу є цілісна взаємодія компонентів конкретного інструментально-піаністичного комплексу та художніх засобів і прийомів виразності [9; 10]. Отже, інструментальна специфіка виконавського інтонування лежить у сфері структури інструментального комплексу, особливостей оперування його компонентами та їх відношень.

Науковий аналіз педагогічної практики свідчить, що у професійній підготовці майбутнього вчителя музики значне місце займає розвиток виконавської техніки, однак недостатньо уваги приділяється формуванню у студентів майстерності створювати високохудожні інтерпре-

тації та збагачувати виконання музики образно-емоційним змістом, одухотворяючи музичний твір у процесі його виконання.

На основі викладеного вище матеріалу можна зробити висновок про те, що інтонація виражає сутність музики як мистецтва і сприймається синкретично, як цілісність складових елементів, що знаходяться у певному взаємозв'язку. Будь-який із її компонентів принципово важливий, тому що кожний показник звучання на рівних правах і лише в сукупності стає носієм художньої образності та засобом її відтворення в музиці.

На думку багатьох науковців, інтонація є результатом людського мислення й особливою звуковою структурою, яка відкладається у свідомості людей і виявляється у процесі виконавського інтонування. Категорія “інтонація” уможливила обґрунтування процесу становлення музики як мистецтва самостійного та відносно незалежного у своїй виразності поза межами музичних факторів. До виконавського інтонування належать усі аспекти музичної виразності, які використовуються композиторами для втілення своїх ідей. Тому розвиток виконавської інтонаційної культури має займати відповідне місце у фаховій підготовці майбутнього вчителя музики.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження означеної проблеми полягають у виявленні рівня сформованості виконавської інтонаційної культури у майбутніх учителів музики у процесі професійної підготовки в класі з основного музичного інструмента (фортепіано).

1. *Антипова А. М.* Система речевої інтонації / *Антонина Михайловна Антипова*. — М. : Высшая школа, 1979. — 132 с.
2. *Апраксина О. А.* Методика музикального виховання в школі : учебное пособие для студентов пединститутов по специальности “Музыка и пение” / *Ольга Александровна Апраксина*. — М. : Просвещение, 1983. — 224 с.
3. *Асафьев Б. В.* Музыкальная форма как процесс / *Борис Владимирович Асафьев*. — [2-е изд.]. — Л. : Музыка, 1971. — 376 с.
4. *Асафьев Б. В.* Речевая интонация / *Борис Владимирович Асафьев*. — М. ; Л. : Музыка, 1965. — 136 с.
5. *Гаккель Л. Е.* Исполнителю, педагогу, слушателю : Статьи, рецензии / *Леонид Евгеньевич Гаккель*. — Л. : Советский композитор, 1988. — 168 с.
6. Интонация и музыкальный образ : статьи и исследования музыковедов Советского Союза и других социалистических стран / [под общей ред. *Б. М. Ярустовского*]. — М. : Музыка, 1965. — 354 с.
7. *Кремлёв Ю. А.* О роли разума в восприятии произведений искусства / *Юлий Анатольевич Кремлёв*. — М. : Музыка, 1963. — 62 с.
8. *Лосев А. Ф.* Знак, символ, миф / *Алексей Фёдорович Лосев*. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. — 480 с.
9. *Малинковская А. В.* Класс основного музыкального инструмента. Искусство фортепианного интонирования : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по

- специальности 039700 “Музыкальное образование” / *Августа Викторовна Малинковская*. — М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005. — 381, [3] с.
10. *Малинковская А. В.* Фортепианно-исполнительское интонирование : Проблемы художественного интонирования на фортепиано и анализ их разработки в методико-теоретической литературе XVI — XX веков: Очерки / *Августа Викторовна Малинковская*. — М. : Музыка, 1990. — 191 с.
11. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. — К. : Шкільний світ, 2001. — 16 с.
12. *Очеретовська Н. Л.* Український словник музичних термінів : наукове видання / *Н. Л. Очеретовська, Н. М. Цицалюк, К. П. Черемський*. — Харків : Атос, 2008. — 178 с.
13. *Падалка Г. М.* Учитель, музика, діти / *Галина Микитівна Падалка*. — К. : Музична Україна, 1982. — 144 с.
14. *Панкевич Г. И.* Звучащие образы (о музыкальной выразительности) / *Галина Игнатьевна Панкевич*. — М. : Знания, 1977. — 112 с.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2011

М. Лукьянчиков

Сущность и структура исполнительской интонационной культуры будущего учителя музыки

В статье раскрываются теоретические принципы формирования исполнительской интонационной культуры будущего учителя музыки в процессе инструментальной подготовки, осуществляется анализ и обобщение взглядов ученых на сущность понятия “исполнительская интонационная культура”.

Ключевые слова: интонация, культура, исполнительская интонация, исполнительская интонационная культура, инструментальная подготовка, будущий учитель музыки.

М. Lukianchikov

Essence and Structure of Acting Intonational Culture of Future Music Teacher

The article deals with the theoretical principles of formation of performing intonation culture of future music teachers in the process of instrumental training. The author analyses and generalizes the views of scientists on the notion of “performing intonation culture”.

Key words: intonation, culture, performing intonation, performing intonation culture, instrumental training, future music teacher.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник С. В. Коновець